

Е. П. Гончаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

«ЗАПОВІТ» Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ Е. Л. ВОЙНИЧ ТА ДЖОНА ВІРА

Розглянуто англійські переклади програмного вірша Тараса Григоровича Шевченка «Як умру, то поховайте...», більш відомого як «Заповіт». Оглядом представлено англійську Шевченкіану; також виокремлено прізвища найвідоміших перекладачів творчості Шевченка. Особливу увагу приділено публікаціям збірок перекладу «Заповіту» іноземними мовами, що вийшли в Україні в різні роки. Чільне місце займає аналіз перекладу вірша у викладі Е. Л. Войнич та Джона Віра.

Ключові слова: художній переклад, поезія Т. Шевченка, стиль поета, інтерпретація, стилістика, семантика, першотвір.

Гончаренко Э. П., Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **«ЗАВЕЩАНИЕ» Т. Г. ШЕВЧЕНКО В ПЕРЕВОДАХ Э. Л. ВОЙНИЧ И ДЖОНА ВИРА**

Рассмотрены англоязычные переводы программного стихотворения Тараса Григорьевича Шевченко «Как умру, похороните...», известного под названием «Завещание». Обзорно представлена англоязычная Шевченкиана; также выделены имена хорошо известных переводчиков творчества Шевченко. Отдельное внимание уделено публикациям сборников переводов «Завещания» на иностранных языках, вышедших в Украине в разные годы. Особое внимание сосредоточено на анализе стихотворения в переводах Э. Л. Войнич и Джона Вира.

Ключевые слова: художественный перевод, поэзия Т. Шевченко, стиль поэта, интерпретация, стилистика, семантика, оригинал.

Goncharenko E. P., Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **TARAS SHEVCHENKO'S «TESTAMENT» IN THE TRANSLATIONS BY E. L. VOYNICH AND JOHN WEIR**

This article focuses on the English translations of Taras Grigorovich Shevchenko's poem «Dig My Grave...», which is known under the name of «Testament». A brief review of the development of the Anglophone Shevchenko's studies is also represented. Several names of the famous translators of Shevchenko's national poetry are mentioned here, for example, A. Humnytskyi, A. Hunter, H. Ewach, C. Andrusyshen, W. R. Morfill, F. Marchant, W. Kirkconnel and others. Certain attention is paid to the publication of the collections of foreign languages «Testament» translations, which were published in Ukraine from 1960 till 1989. It is stressed that Taras Shevchenko has become a symbol of the Ukrainian national history and the Ukrainian nation. Translations of «Testament» by E. L. Voynich and John Weir are scrutinized too. John Weir's translation is presented in this work in two versions. It is emphasized that the English translations of Shevchenko's poetry help people in the English-speaking countries to understand better the mentality and virtues of ordinary Ukrainian people.

Key words: artistic translation, Shevchenko's poetry, poet's style, interpretation, stylistics, semantics, original text.

Якось автору статті трапилася маленька книжечка видання 1960 року «Т. Шевченко. «Заповіт» мовами народів світу» [8]. На жаль, на сьогодні це вже рідкісне видання, про яке навіть не згадують, а посилаються на переклади тільки видання 1964 та 1989 років. Останнє 1989 року – «Заповіт» мовами народів світу – містить 147 перекладів.

Вражає те, що у виданні 1960 року «Заповіт» перекладено сорока трьома мовами світу, серед яких сербська, словацька, словенська, фламандська, абхазька, башкирська, кабардинська, осетинська, удмуртська, якутська, чуваська, ненецька, фінська, шведська, японська та ін. Серед перекладів «Заповіту» є і переклад російською О. Твардовського, і німецькою І. Франка, і польською Б. Пастернака, і білоруською Янки Купала, а також англійською Е. Л. Войнич.

Чи задумувалися ми, коли були маленькими, що славнозвісна авторка «Гедзя» («Овода» – «The Gadfly»), роману, яким ми так захоплювалися, чимало років присвятила перекладу Шевченкових творів?

Ми всі вчили програмний вірш Тараса Григоровича Шевченка «Як умру, то поховайте...», більш відомий як «Заповіт», у школі*. Але у дитинстві мало хто з нас задумувався над тим, що цей вірш, і вся поетична спадщина Кобзаря набули розголосу по всьому світові завдяки англомовним перекладам ще в 70–80-х роках ХІХ сторіччя. Близько вісімдесяти перекладачів намагалися донести творчість Шевченка до англомовного читача. Вагому роль у цьому процесі відіграли українські емігранти в Канаді, Сполучених Штатах Америки, Великої Британії та в інших країнах. Залишаючи Україну, вони не забували свою культуру – мову, пісні, вірші, традиції. Серед таких А. Гончаренко (справжнє ім'я – Агапій Гумницький), який, до речі, був особисто знайомий з Тарасом Григоровичем [11, с. 12] (його перша спроба перекладу Шевченка англійською припадає на 1868 рік), канадці українського походження – Е. Дж. Гантер, П. Канді, О. Івах, Джон Вір, К. Андрусин. Крім того, перекладами Шевченка займалися фахівці (передусім перший британський україніст В. Морфілл, Ф. П. Марчант, К. Меннінг, В. Кіркконел), і просто відомі літературні постаті, які були залюблені в українську мову та мали творчу «спорідненість» з українським поетом (Е. Л. Войнич та В. Річ). Не можемо оминати увагою й того факту, що наразі в Україні є декілька фундаментальних розвідок, присвячених Вірі Річ, які насамперед належать лінгвісту та перекладознавцю Р. Зорівчак, Г. Косів, Л. Коломієць, Т. Зарицькій [1–4].

Розглянемо два переклади «Заповіту», зроблені у різні роки такими письменниками-перекладачами, як Е. Л. Войнич та Джон Вір.

Етель Ліліан Войнич – ірландська й англійська письменниця і композитор, перекладач з російської та української мов. Близькість до кола соціалістично-революціонерів з Російської імперії (С. Степняк-Кравчинський, Ф. Волковський), знайомство та одруження з В. Войничем значно вплинули на молоду дівчину, стали поштовхом не тільки до участі в революційному визвольному русі, але й до вивчення української мови. Відомо, що у 1895 році письменниця приїздила до Львова (з метою перевезення забороненої літератури до Росії), де познайомила з І. Франком та М. Павликом. Вона не могла залишатися осторонь революційних подій. Обдаровану натуру вабило все нове та незнайоме: вона захопилася українською мовою, почала перекладати українські пісні, а також поезії Шевченка. Лише через двадцять років у Лондоні до 50-річчя з дня смерті поета письменниця опублікувала свою збірку «Шість ліричних поезій Тараса Шевченка і «Пісня про купця Калашникова» Михайла Лермонтова» (1911) [12]. До цієї збірки увійшли переклади «Минають дні, минають ночі...» («From Day to Day...»), «Заповіт» («Dig My Grave»), «Мені однаково, чи буду...» («I Care Not»), «Косар» («The Reaper»), «Минули літа молодії» («Winter»), «Зоре моя вечірняя» («Princess» – «Only Friend»). Що важливо, до перекладів Войнич додала біографію Шевченка, адже англомовний

* У різних виданнях вірш мав різні назви: «Завіщаніє», «Заповіт», «Думка», «Остання воля». До речі, в автографі заголовка немає. У виданні «Кобзаря» 1867 року вірш надруковано під редакторською назвою «Заповіт», яка стала традиційною.

читач був недостатньо обізнаний із творчістю українського національного поета (хоча підґрунтя до сприйняття британцями творчого доробку митця заклали такі слав'янофіли й українофіли, як У. Р. Морфілл та Ф. П. Марчант).

Р. Зорівчак вважає переклад «Заповіту» Войнич «найкращим серед перекладів» [2, с. 216]. Очевидно, точному відтворенню поезії сприяли музична обдарованість письменниці і її розуміння революційно-демократичного світогляду великого українського поета, бунтарської суті його творчості, адже сама Е. Л. Войнич брала участь у революційних процесах. Їй був близький дух Шевченкових рядків. З огляду на висловлене, слушною є думка А. Недзвідського: «Виходячи з оцінки роботи перекладачів Шевченкової поезії, можна зробити висновок, що тільки перекладачі-однодумці здатні передати всю ідейну силу, всю художню красу оригіналу, запалити читача тією революційною пристрастю, яка клекоче в Шевченковій поезії» [6, с. 205].

У перекладі «Заповіту» Е. Л. Войнич збережено контекстуальний зміст вірша, дбайливо відтворено мелодику звучання поезії, художню форму. Письменниці вдалося передати своєрідність стилю оригінального твору завдяки таким прийомам, як перенесення, повтори, риторичні звертання, збереження внутрішньої рими, а й іноді заміна внутрішньої рими алітерацією та асонансами. Звісно, що в перекладі є місця, які потребували від перекладачки відходу від оригіналу з метою музичного перевираження строфи. Наприклад:

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

До самого бога
Молитися... А до того
Я не знаю бога [9, с. 284].

I will lie and watch the cornfields,
Listen through the years
To the river voices roaring,
Roaring in my ears.

Right up to the Throne
Where God sits alone;
Clasp His feet, and, pray...
But till that day
What is God to me? [12, p. 31].

На наш погляд, головне те, що цей переклад повністю відтворює першотвір, його художню своєрідність. Письменниці відчула музичну образність вірша, передала бунтарський настрій та волелюбність поета, що свідчить не тільки про силу поетичного слова і обдарованість Войнич, але й про ідейну близькість з автором рядків.

Заповіт

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори –
Все покину і полину
До самого бога

Dig my grave

Dig my grave and raise my barrow
By the Dnieper-side
In Ukraine, my own land,
A fair land and wide.
I will lie and watch the cornfields,
Listen through the years
To the river voices roaring,
Roaring in my ears.
When I hear the call
Of the racing flood,
Loud with hated blood,
I will leave them all,
Fields and hills; and force my way
Right up to the Throne

Молитися... А до того
Я не знаю бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом
(25 грудня 1845 в Переяславі)
[9, с. 284–285].

Where God sits alone;
Clasp His feet, and, pray...
But till that day
What is God to me?
Bury me, be done with me,
Rise and break your chain,
Water your new liberty
With blood for rain.
Then, in the mighty family
Of all men that are free,
May be, sometimes, very softly
You will speak of me? [12, с. 31].

Англомовній Шевченкіані добре відомий переклад «Заповіту» Джона Віра в трьох редакціях. Джон Вір (справжнє ім'я – Вив'юрський Іван Федорович), канадець українського походження, який народився в родині лісорубів з Івано-Франківщини, письменник і журналіст, також вважається одним із найкращих перекладачів творів Шевченка. Незважаючи на політичну заангажованість (Джон Вір брав активну участь у робітничому та комуністичному русі Канади), значну частину свого життя письменник присвятив рецепції та популяризації творчості Тараса Шевченка в Канаді. Він є автором перекладу близько 29 віршованих та чотирьох прозових творів, зокрема поем «Гамалія», «Катерина», «Гайдамаки» (уривки), «Сон», «Кавказ», повісті «Художник» (уривки), та численних критико-біографічних праць про митця (наприклад, «Bard of Ukraine», 1951). Його переклад «Заповіту» відрізняється від перекладу Е. Л. Войнич максимально точним естетичним віддзеркаленням першотвору українського поета. На наш погляд, переклад Джона Віра якнайповніше відтворює складне різноманіття стилістично-семантичної системи Шевченківської поезії зі збереженням почуттів та закликів.

Наведемо два переклади «Заповіту» Дж. Віра. На нашу думку, вони демонструють *спорідненість* (*соприродность* – слово В. Набокова) між автором та перекладачем, яка і допомогла останньому створити те *втілення* (*воплощение* – слово В. Набокова) оригіналу [5, с. 10], яке і називають справжнім перекладом. Переклад Джона Віра звучить невимушено, в ньому відчувається не тільки високий рівень мовної культури інтерпретатора, але і його розуміння підґрунтя мелодики поезії Шевченка.

My Testament

When I die, let me be buried
In my beloved Ukraine,
My tomb upon a grave-mound high
Amid the wide-spread plain,
That the fields, the steppe unbounded,
The Dnieper's plunging shore
My eye could see, my ear could hear
The mighty river roar.
When from Ukraine the Dnieper bears
Into the deep blue sea
The blood of foes ... then will I leave
These hills and fertile fields –
I'll leave them all and fly away
To the abode of God,
To sing His praise But till that day –
I nothing know of God.

My Testament

When I am dead, then bury me
In my beloved Ukraine,
My tomb upon a grave mound high
Amid the splendid plain.
So that the fields, the boundless steppes,
The Dnieper's plunging shore
My eyes could see, my ears could hear
The mighty river roar.
When from Ukraine the Dnieper bears
Into the deep blue sea
The blood of foes... then will I leave
These hills and fertile fields –
I'll leave them all and fly away
To the abode of God, and then I'll pray...
But till that day I nothing know of God.
Oh bury me, then rise ye up

Oh bury me, then rise ye up
And break your heavy chains
And water with the tyrants' blood
The freedom you have gained.
And in the great new family,
The family of the free,
With softly-spoken, kindly word
Remember also me [10, с. 79–80].

And break your heavy chains,
And water with the tyrants' blood
The freedom you have gained.
And in the great new family,
The family of free,
With a softly spoken, kindly words
Remember also me [13, с.184].

Як висновок. Уся поезія Шевченка побудована на мелодійній звучності української мови, її виразності. Мова поета вирізняється емоційною силою, що відтворюється різнобарв'ям асонансів, алітерацій, вишуканістю ритмо-синтаксичного строю. Щоб перекладати вірші Шевченка, треба бути поетом. Звісно, що на це були здатні лише великі майстри. І не важливо, хто це був: Етель Ліліан Войнич, ірландка за походженням, залюблена в українську мову, чи Джон Вір, нащадок українських емігрантів, який відчував рідну мову на генетичному рівні. Важливо те, що вони керувалися основною метою в процесі перекладу, про яку писав Корній Чуковський у своїй фундаментальній праці, присвяченій проблемам художнього перекладу: «Переводчики должны добиваться, чтобы в их переводах каждое стихотворение Шевченко оставалось живым организмом. Для этого есть единственное средство: сопереживание, сотворчество, такое слияние с подлинником, когда переводчику кажется, будто он не переводит, а пишет своё, лирически пережитое им самим, когда он чувствует себя, так сказать, соавтором переводимых стихов. Требуется не только научный анализ мелодики, стилистики, семантики подлинника (без этого никакой художественный перевод невозможен), но и эмоциональное проникновение в духовную биографию автора, поскольку она сказалась в подлежащих переводу стихах» [7, с. 317–318].

Бібліографічні посилання

1. **Зорівчак Р.** Сприйняття особистості та творчості Тараса Шевченка у Великій Британії (Частина 1) / Р. Зорівчак // Всесвіт. – 2011. – № 3–4. – С. 211–215.
2. **Зорівчак Р.** Сприйняття особистості та творчості Тараса Шевченка у Великій Британії (Частина 2) / Р. Зорівчак // Всесвіт. – № 5–6. – С. 215–227.
3. **Зорівчак Р.** Сприйняття творчості та особистості Тараса Шевченка в Канаді (Частина 1) / Р. Зорівчак // Там само. – 2013. – № 3–4. – С. 218–225.
4. **Косів Г.** Віра Річ. Творчий портрет перекладача / Г. Косів. – Л. : Піраміда, 2011. – 264 с.
5. **Кэрролл Л.** Приключения Алисы в Стране чудес : повесть-сказка / Л. Кэрролл. – На англ. и рус. яз. – М., 2001 – 317 с.
6. **Недзвідський А.** Коли перекладачі – однодумці з авторами / А. Недзвідський // «Хай слово мовлено інакше...». Проблеми художнього перекладу. Статті з теорії, критики та історії художнього перекладу / упоряд. В. Коптілов. – К., 1982. – 295 с.
7. **Чуковский К. И.** Высокое искусство / К. Чуковский. – М. : Сов. писатель, 1988. – 352 с.
8. **Шевченко Т.** «Заповіт» мовами народів світу / Т. Шевченко. – К., 1960. – 95 с.
9. **Шевченко Т.** Кобзарь / Т. Шевченко. – К. : Рад. школа, 1983. – 608 с.
10. **Shevchenko T.** Selections. Translated by John Weir. – Toronto, 1961. – 142 p.
11. **Subtelny O.** Ukrainians in North America. An Illustrated History / O. Subtelny. – University of Toronto Press. – Toronto, Buffalo, London, 1991. – 283 p.
12. **Voynich E. L.** Six Lyrics from the Ruthenian of Taras Shevchenko, also The Song of the Merchant Kalashnikov from the Russian of Michail Lermontov. Rendered into English verse with a biographical sketch by E. L. Voynich. – London : Elkin Mathews, 1911 (the Vigo cabinet series), № 86. – 63 p.
13. **Weir J.** Selected Works: Poetry and Prose: With Reproductions of Paintings by Taras Shevchenko / J. Weir. – Moscow, 1964. – 468 p.

